رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی با کنش جمعی در مناطق روستایی

سیدمسعود ماجدی*، عبدالعلی لهسایی‌زاده**

طرح مسئله: *این مقالهٔ تحقیقی به بررسی رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی در برخی مناطق روستایی استان فارس پرداخته و در همان زمان عوامل تعیین کننده یا تأثیر گذار بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی را هم مورد بررسی قرار می‌دهد.*

روش: *این تحقیق به روش پیمایشی و در ۱۲ روستای استان فارس و با نمونه‌ای منتخب از ۵۰۹ خانوار انجام گرفته است.*

یافته‌ها: *یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که از میان شاخص‌های سرمایهٔ اجتماعی اعتماد بالاترین تأثیر را بر کنش جمعی داشته و از میان عوامل تعیین کننده و مؤثر توانمندی، تعلق به مکان و ارتباطات بیش‌ترین تأثیر را بر سرمایهٔ اجتماعی داشته‌اند.*

نتایج: *نتایج تحقیق نشان داد که هشت متغیر: تعداد اعضای خانوار، سطح تحصیلات سرپرست، شاخص ثروت، مالکیت منزل مسکونی، تعلق به مکان، توانمندی، ارتباطات و نوع روستا از سیزده متغیر در نظر گرفته شده به عنوان تعیین کنندهٔ سرمایه اجتماعی رابطهٔ معنا داری با سرمایهٔ اجتماعی داشته و سرمایهٔ اجتماعی هم تأثیر گذار بر کنش جمعی بوده است.*

کلیدواژه‌ها: تعلق به مکان، تعیین کننده‌ها، توانمندی، سرمایهٔ اجتماعی، کنش جمعی.

تاریخ دریافت: **۸۶/۹/۱۲** ***تاریخ پذیرش:*** **۸۸/۴/۲۷**

* دکتر جامعه‌شناسی، دانشگاه مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان فارس. <mmajedi38@yahoo.com>

** دکتر جامعه‌شناس، دانشگاه شیراز.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

مقدمه

به وجود آمدن میزانی از سرمایهٔ اجتماعی در یک منطقه یا مکان می‌تواند به کنش جمعی منجر شده و در نهایت فرآیند مشارکت و توسعه را به پیش برد، کنش جمعی اتفاق نمی‌افتد مگر این‌که ذخیرهٔ مناسبی از سرمایهٔ اجتماعی وجود داشته باشد (Onyx, 2005). سرمایهٔ اجتماعی به عنوان منبعی جهت «کنش جمعی» تلقی می‌گردد (فیروز آبادی و ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۵) از طرف دیگر در مورد منابع یا عواملی که باعث شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی می‌شوند یک نوع اغتشاش قابل ملاحظه در تحقیقات انجام گرفته وجود دارد. هر چند برخی معتقدند این امر ناشی از دیدگاه‌های نویسندگان و محققان مختلف و رشته‌های مختلف و پیش زمینه‌های متفاوت آن‌ها و هم‌چنین به علت سئوالات متفاوتی است که آن‌ها با مفهوم سرمایهٔ اجتماعی پیش کشیده‌اند (Adler and Kwon, 2000). هالپرن در این ارتباط می‌گوید: تفاوت‌های وسیعی در میزان سرمایهٔ اجتماعی در سطوح ملی، منطقه‌ای، و محلی وجود دارد، و این موضوع نیاز به تبیین دارد. چرا برخی مکان‌ها به‌وسیلهٔ شبکه‌های قوی و مرتبط و فضای عمومی اعتماد مشخص شده در حالی‌که برخی مکان‌ها با ویژگی‌های بسته بودن، شبکه‌های خصمانه، و فضای بدبینی و عدم اعتماد مشخص می‌شوند (Halpern, 2005). در این مقالهٔ تحقیقی با استفاده از داده‌های تجربی سعی شده که تأثیر عواملی (مأخوذ از دیدگاه‌های نظری و تحقیقات پیشین) بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته و ارتباط بین سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی نیز تحلیل گردد.

بررسی تحقیقات پیشین و نظریه‌های موجود

ناطق‌پور و فیروزآبادی در تحقیقی به بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی در شهر تهران می‌پردازند. نتایج تحقیق نشان داد که تعهد دینی، تحصیلات، مشارکت رسمی یکی از اعضای خانواده، سن و دین باوری عوامل تأثیر گذار بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی بودند (ناطق‌پور و فیروزآبادی، ۱۳۸٤).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

در تحقیقی دیگر ناطق‌پور و فیروزآبادی به بررسی مفهوم و نظریه‌های شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی از خلال فرا تحلیل برخی تحقیقات می‌پردازند. نتایج این تحقیق نشان داد که متغیرهای سن، تحصیلات، تأهل، شاغل بودن و درآمد به جز با عنصر اعتماد با سایر عناصر سرمایهٔ اجتماعی اعم از آگاهی و توجه به امور عمومی، اعتماد، مشارکت‌های رسمی و غیر رسمی رابطهٔ مستقیم داشته‌اند (ناطق‌پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۵).

فیروز آبادی و ایمانی جاجرمی در تحقیقی به بررسی رابطهٔ بین سرمایهٔ اجتماعی و عناصر تشکیل دهندهٔ آن در سطح مناطق تهران و میزان توسعه یافتگی مناطق می‌پردازند. در تحلیل نتایج محققین بیان می‌کنند که سرمایهٔ اجتماعی مناطق رابطهٔ مثبتی با توسعهٔ مناطق شهری در تهران دارد و مناطق توسعه یافته‌تر از میزان بیش‌تری از اعتماد عمومی، آگاهی، مشارکت رسمی و مشارکت‌های غیر رسمی برخوردارند (فیروز آبادی و ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۵).

موسوی در تحقیقی مشارکت اجتماعی را به عنوان یک مؤلفهٔ سرمایهٔ اجتماعی در شهر تهران مورد بررسی قرار می‌دهد. در تحلیل نتایج، محقق بیان می‌کند که از بعد ذهنی، ما شاهد اعتمادپذیری در بین شهروندان و دستگاه‌های دولتی نیستیم و همین باعث شده که بُعد عینی مشارکت اجتماعی، یعنی شبکه تعاملات اجتماعی شکل نگیرد و در نتیجه مشارکت اجتماعی تحقق پیدا نکند (موسوی، ۱۳۸۵).

احمدی فیروزجائی و همکاران در تحقیقی به مقایسهٔ مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولید روستایی می‌پردازند. نتایج این تحقیق نشان داد که چهار مؤلفهٔ سرمایهٔ اجتماعی، مبادلهٔ اطلاعات با خارج از نظام اجتماعی، اعتماد به نهادها، و شبکهٔ روابط رسمی و میزان آگاهی، باعث تشدید و تسهیل همکاری‌ها در بین اعضای تعاونی تولید برای اجرای برنامه‌های توسعه‌ای شده‌اند (فیروز جائی و همکاران، ۱۳۸۵).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

روشنفکر و ذکائی در تحقیقی به بررسی سرمایهٔ اجتماعی جوانان و رفتارهای داوطلبانه در بین آنان می‌پردازند. نتایج این تحقیق نشان داد که جنبه‌های هنجاری سرمایهٔ اجتماعی (اعتماد و بده بستان) با کلیهٔ گرایش‌های داوطلبانه رابطهٔ مستقیم دارد (روشنفکر و ذکائی، ۱۳۸۵).

ماجدی و لهسائی زاده در تحقیقی به بررسی رابطهٔ عوامل زمینه‌ای سرمایهٔ اجتماعی بر روی رضایت از کیفیت زندگی در بین روستائیان می‌پردازند. نتایج این تحقیق نشان داد که از میان متغیرهای تأثیر گذار بر رضایت از کیفیت زندگی پنج متغیر مربوط به سرمایهٔ اجتماعی بوده که بر روی هم ۲۲/٤ درصد متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. ضریب همبستگی پیرسون هم رابطهٔ معنا داری را بین متغیرهای سرمایهٔ اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی نشان می‌داد (ماجدی و لهسائی‌زاده، ۱۳۸۵).

لهسائی زاده و مرادی در تحقیقی به بررسی رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی و سلامت روان در بین مهاجران می‌پردازند. نتایج این تحقیق نشان داد که بین سلامت روانی و متغیرهای تحصیلات، سن، مدت اقامت، اعتماد اجتماعی، حمایت اجتماعی و مشارکت اجتماعی رابطهٔ معنا داری وجود دارد (لهسائی‌زاده و مرادی، ۱۳۸٦).

کریستوفرو در تحقیقی به بررسی عوامل تعیین کنندهٔ سرمایهٔ اجتماعی در کشورهای اتحادیهٔ اروپا می‌پردازد. تحلیل نتایج نشان داد که عوامل فردی و کلان مانند جنس، وضعیت ازدواج، سن، درآمد، وضعیت شغلی، جنسیت، تولید نا خالص داخلی، بیکاری و نابرابری درآمدی بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی تأثیر گذار می‌باشند (Christoforou, 2005).

دی پاسکوله و گلاسر در تحقیقی به بررسی نقش عوامل تعیین کننده بر روی شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی می‌پردازند. عامل تعیین کنندهٔ محققین مالکیت منزل مسکونی بود. تحلیل نتایج نشان داد که مالکیت منزل مسکونی یک متغیر پیش بینی کننده خوب برای شهروندی و مشارکت می‌باشد (Dipasquale and Glasser, 1999)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

فافچامپس در تحقیقی به بررسی عامل تشابه قومی و دینی، جنسیت، تأثیر شبکه به عنوان تعیین کننده بر روی ارتباطات مبتنی بر اعتماد تجار در ماداگاسکار می‌پردازد. در تحلیل نتایج محقق می‌گوید که قومیت، دین، و جنسیت تأثیر خیلی کمی بر اعتماد دارند. افرادی (تجاری) که تماس‌های تجاری بیش‌تری داشته‌اند هم دارای اعتماد بیش‌تری بوده و هم مورد اعتمادترند (Fafchamps, 2002).

جاستینو در تحقیقی به بررسی تأثیر کنش جمعی بر توسعهٔ اقتصادی در کرالای هندوستان می‌پردازد. نتایج این تحقیق نشان داد که کنش جمعی در زمینهٔ نظام چانه زنی می‌تواند به توسعهٔ اقتصادی کمک کند (Justino, 2006).

لیا ریموند هم در تحقیقی به بررسی رابطهٔ بین اعتماد و کنش جمعی می‌پردازد. او بیان می‌کند که اعتماد دو سویه بین افراد می‌تواند عامل مهمی در انجام کنش جمعی باشد. محقق با انجام دو تحقیق موردی به وارسی این فرضیه می‌پردازد. نتایج نشان داد که اعتماد بر روی کنش جمعی مؤثر بوده و سیاست‌گذاران می‌بایست در برنامه‌ریزی‌ها به آن توجه کنند (Leigh, 2006).

نظریه‌های موجود

منابع یا تعیین کننده‌های سرمایهٔ اجتماعی

هالپرن برای تحلیل علل شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی یک چارچوب سه سطحی خرد، میانه و کلان را مطرح می‌نماید. در سطح خرد وی به مواردی مانند: بیولوژی و شخصیت، سن، خانواده، طبقه، آموزش، کار، تلویزیون، مصارف شخصی و دین اشاره می‌نماید. در سطح میانه عواملی مانند: جامعهٔ مدنی و فعالیت‌های انجمنی، مدرسه و جامعه، ناهمگنی‌های قومی و اجتماعی، تحرک اجتماعی، حمل و نقل و رفت و آمد، و محیط فیزیکی و طراحی شهری از جانب وی مطرح، و در سطح کلان به عواملی مانند فرهنگ، اقتصاد، نهادها، ساختار اجتماعی و نظام سلسله مراتب، نابرابری اقتصادی، بازار نیروی کار،

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

انـدازه و مـاهیت دولت رفـاه، و ارزش‌هـای فـردی و انتخـاب سـبک زنـدگی اشـاره می‌نمـاید (Halpern, 2005).

در جدول شمارهٔ ۱ نظر برخی نویسندگان در مورد منابع سرمایهٔ اجتمـاعی آورده شـده است.

جدول ۱- منابع یا تعیین کننده‌های سرمایهٔ اجتماعی از دیدگاه متفکرین

نویسندگان	منابع سرمایهٔ اجتماعی
فوکویاما	دین، ایدئولوژی، فرهنگ و تجربهٔ تاریخی مـشترک و طبیعی از طـرق خویـشاوندی، و نـژاد و قومیـت (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۹۸)
استون و هیوز	سن، جنس، سـلامت، ارتباطـات، وضـعیت تأهـل، وجـود بچـه‌هـا، آمـوزش و تحـصیلات، اشـتغال، مالکیت منـزل مـسکونی، نـگرش‌هـا و ارزش‌هـا، تـساهـل و مـدارا در بـرابـر تفـاوت‌هـا، اهـداف مـشترک، شـهری یـا روسـتایی بـودن، سطـح مـزیت‌هـای اقتصـادی- اجتماعـی، مـیزان شبکه‌ها در سـطح منطقـه، سلامـت در سطـح مـحـلـی (Stone and Hughes, 2002:2)
استول	انجمن‌هـای داوطلبانـه، خـانواده، منـابع شخـصی، مزیت‌های اقتصادی- اجتمـاعی، تقـسیمات قـومی، تضادها و نقش دولت و نهادهای دولتی (Stolle, :9 2000)
کریشنا و آپهوف	سن، جـنس، و انـدازهٔ خـانواده، پایگـاه و ثـروت، آموزش، مشارکت، اطلاعات، قواعد و تـاریخ (116 :Krishna and Uphoff, 2002)،
آلدریج	تاریخ و فرهنگ، ساختار اجتماعی و نظـام سلـسله مراتب، نا برابری اقتصادی و طبقهٔ اجتماعی، رونـد بازار نیروی کار، اندازه و ماهیت دولت رفاه، جامعهٔ مـدنی، ارزش‌هـای فـردی، مقیـاس سـازمان‌هـای اجتماعی، نا همگنی اجتماعی و قومی، حمل و نقل

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

نویسندگان	منابع سرمایهٔ اجتماعی
	و طراحی شهری، تحرک، تلویزیون، خانواده، و آموزش (Aldridge et al. 2002:39)
فیلد	خرده فرهنگ دوستانه، خانواده، محیط کار، همسایگان، دولت و زمینه یا فضای سیاسی، سیستم آموزش ابتدایی، سازمان‌های داوطلبانه، و تداوم آموزش (Field et al. 2000: 253)
آدلر و ون	شبکه‌ها، هنجارها، باورها، قواعد و اعتماد (Adler and Kwon, 2000:95)
لین	موقعیت ساختاری، جایگاه شبکه‌ای، و هدف کنش (Lin, 2001: 76)

سرمایهٔ اجتماعی

برای فهم سرمایهٔ اجتماعی به طور مفیدتر می‌بایست آن را به دو طبقهٔ مرتبط به هم از پدیده‌ها تقسیم کنیم: ساختاری، و شناختی. و این تقسیم‌بندی برای فهم سرمایهٔ اجتماعی دارای همان اهمیتی است که منابع تجدید شونده و غیر تجدید شونده برای سرمایهٔ طبیعی (Uphoff, 2000).

آپهوف سرمایهٔ اجتماعی در شکل ساختاریش را با شکل‌های گوناگون سازمان اجتماعی پیوند می‌زند، مواردی مانند نقش‌ها، قواعد، روش‌های قبلی یا رسوم و رویه‌ها و به همراه دامنهٔ وسیعی از شبکه‌هایی که به همکاری یا تعاون و به خصوص کنش جمعی دو طرفه سودمند کمک می‌کنند. آپهوف اعتقاد دارد که این جریان منافعی است که از سرمایهٔ اجتماعی نتیجه می‌شود. طبقه‌بندی شناختی از فرآیندهای ذهنی مشتق شده و نتیجهٔ آن ایده‌ها بوده، و به وسیلهٔ فرهنگ و ایدئولوژی تقویت می‌شود، به خصوص هنجارها، نگرش‌ها و باورهایی که به رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون و کنش جمعی دو طرفهٔ سودمند کمک می‌کند (همان منبع).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

عناصر سازمان اجتماعی در طبقه‌بندی ساختاری کنش دو طرفهٔ سودمند را به وسیلهٔ کاهش هزینه‌ها، به وجود آوردن الگوهای کنش متقابلی که نتایج پر حاصل را به واسطهٔ همکاری به وجود می‌آورد، تسهیل می‌کند. ایده‌های ناشی از طبقه‌بندی شناختی زمینه را برای مردم جهت کنش دو طرفهٔ سودمند فراهم می‌کند، و بخشی از آن به خاطر این است که وقتی آن‌ها وسیعاً در یک موضوع سهیم می‌باشند همکاری را خیلی بهتر و با خواست خود انجام می‌دهند. هنجارها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و باورهایی که سازندهٔ سرمایهٔ اجتماعی شناختی می‌باشند، مواردی هستند که رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون را منطقی و قابل احترام می‌کنند. آپهوف از این نکته صحبت می‌کند که هر چند به طور انتزاعی می‌توانیم سرمایهٔ اجتماعی ساختاری را بدون سرمایهٔ اجتماعی شناختی متصور شویم و بر عکس، ولی در عمل در نظر گرفتن این دو بدون هم نامحتمل و مشکل است (همان منبع).

سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی

کنش جمعی هم اصطلاحی است که در تحلیل‌های مرتبط با بحث سرمایهٔ اجتماعی زیاد بکار برده شده و در مدل سازی‌های محققان در نظر گرفته شده است. آهن و استروم در تحقیقاتی که انجام داده‌اند به بررسی تأثیرات سرمایهٔ اجتماعی بر روی کنش جمعی پرداخته‌اند. آن‌ها در این رابطه معتقدند که عملکرد سیاسی و اقتصادی تمامی جوامع از سطح روستاها گرفته تا سطح بین المللی به طور اساسی به این موضوع که چگونه اعضای یک جامعه مسئلهٔ کنش جمعی شان را حل می‌کنند، وابسته می‌باشد (Ahn & Ostrom, 2000). آن‌ها بر این اعتقادند که محققان و نظریه پردازان معاصر سرمایهٔ ـ اجتماعی، کنش جمعی را در قلب گفتمان‌های خود در مورد سرمایهٔ اجتماعی قرار داده‌اند، هر چند اتصال بین نظریات کنش جمعی و رهیافت‌های سرمایهٔ اجتماعی در حال حاضر ناقص است. نظریات کنش جمعی سر و کارشان با موقعیت‌های معما گونه‌ای است که در آن گروهی از افراد، یک منفعت مشترک ما بین آن‌ها و تضاد بالقوه در این منفعت مشترک و منافع هر کدام از اشخاص در آن وجود داشته باشد (همان منبع).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

در واقع مسئلهٔ کنش جمعی وقتی بروز پیدا می‌کند که افراد با کنش‌های جایگزینی روبرو شوند که برخی منافع کوتاه مدت خودشان را حل می‌کند، ولی اگر با دیگران عمل کنند، منافعی در دراز مدت به همه می‌رسد، یعنی مسئلهٔ غلبه بر تضاد بین خواست‌های خود خواهانه و نتایج سودمندانه برای همه است. آهن و استروم معتقدند که شکل‌های مختلف سرمایهٔ اجتماعی یعنی قابلیت اعتماد، ساختار شبکه‌ای و نهادها بر روی باور اعتماد کنندگان تأثیر گذاشته و همچنین بر روی رفتار اعتمادی و در نهایت بر روی کنش جمعی مؤثر بوده که این کنش جمعی به عملکرد بهتر اقتصادی و سیاسی منجر می‌شود (همان منبع).

چارچوب نظری منتخب

برای ارزیابی تأثیر عوامل تعیین کننده بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی و بررسی اثرات سرمایهٔ اجتماعی بر روی کنش جمعی نیازمند مدلی از سرمایهٔ اجتماعی هستیم که هم نقش عوامل تعیین کننده را در نظر گرفته، هم در بردارندهٔ عناصر آن بوده و هم بتواند تأثیر سرمایهٔ اجتماعی را بر نتایج و دست‌آوردها مشخص کند. در واقع مدل در نظر گرفته شده بسیار ساده می‌باشد، سرمایهٔ اجتماعی تحت تأثیر عواملی شکل گرفته و این سرمایهٔ اجتماعی با محتوایی که دارد به دست‌آوردهایی منجر می‌شود، همچنین این سرمایه اجتماعی از طریق محرک‌ها و انگیزه‌هایی که برای کنش جمعی فراهم می‌آورد بر روی دست‌آوردها مؤثر می‌باشد.

در تحقیق حاضر با استفاده از نظریه‌های مطرح شده سه دسته عوامل به عنوان منابع یا تعیین کننده‌های سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند. خصوصیات جمعیتی (سن، میانگین تعداد افراد خانواده)، خصوصیات اقتصادی ـ اجتماعی (شاخص ثروت، درآمد ماهیانه، تحصیلات، مالکیت منزل مسکونی، میزان تحصیلات افراد خانواده، نوع روستا، شغل سرپرست، تعداد شاغلین خانواده) و ویژگی‌های شخصیتی (ارتباطات، توانمندی، و تعلق به مکان) سه دسته عواملی هستند که برای تحلیل تجربی تعیین کننده‌های سرمایهٔ اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

فرضیات تحقیق

در این تحقیق فرضیاتی برای بررسی تأثیر عوامل تأثیر گذار بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی مُلهم از چارچوب نظری طرح گردید. همچنین فرضیه‌ای که به بررسی رابطهٔ بین سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی می‌پردازد، یعنی «بین میزان سرمایهٔ اجتماعی فرد و کنش جمعی او رابطه وجود دارد» تدوین گردید.

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق

این تحقیق به روش پیمایشی که یک روش معمول در تحقیقات اجتماعی می‌باشد صورت گرفته است. پیمایش روشی است برای گردآوری داده‌ها که در آن از گروه معینی از افراد خواسته می‌شود به تعدادی پرسش مشخص (که برای همهٔ افراد یکسان است) پاسخ دهند. این پاسخ‌ها مجموعهٔ اطلاعات تحقیق را تشکیل می‌دهند (بیکر، ۱۳۷۷). و علت انتخاب آن در این تحقیق وسعت جامعهٔ مورد نظر و متغیرهای متعددی بوده که می‌خواست سنجیده شود. همچنین روش پیمایشی به لحاظ صرفه جویی، سرعت عمل در جمع‌آوری داده‌ها و این که قادر به تشخیص خصوصیات یک جمعیت از نمونه‌ای از آن‌ها بود، مناسب‌ترین روش برای این‌کار می‌باشد. روش پیمایشی که در این تحقیق به کار گرفته شد، پیمایش مقطعی بود و خانوارهای منتخب از روستاهای نمونه‌گیری شده به وسیلهٔ مصاحبه و با استفاده از پرسش‌نامه مورد بررسی قرار گرفتند.

جامعهٔ آماری و حجم نمونه

مناطق روستایی استان فارس جامعهٔ هدف این تحقیق را تشکیل می‌دهند. جامعهٔ مورد بررسی را می‌توان به دو سطح روستا و خانوار تفکیک کرد، بنابراین در جامعهٔ روستایی، روستاهای استان فارس واحد تحقیق بوده و در سطح خانوار واحد تحقیق سرپرست

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

خانوارها می‌باشند.

بر طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ استان فارس دارای ۲۷۳۵ آبادی دارای سکنهٔ دائمی بوده و بقیهٔ آبادی‌های مسکونی موسمی بوده که همین تعداد جامعهٔ آماری این تحقیق را تشکیل می‌دهند. به لحاظ بالا بودن تعداد روستاها برای تعیین حجم نمونه از روش نمونه‌گیری مطبق چند مرحله‌ای استفاده گردید. به این صورت که در اولین مرحله بر اساس حجم نمونه لین که برای جوامع نا همگون محاسبه شده است با سطح اطمینان ۹۵ درصد و نقاط بین به علاوه و منهای۵، تعداد۳۵۰ روستا از تعداد ۲۷۳۵ روستا به عنوان نمونه انتخاب شدند (Lin, 1977) و به لحاظ اینکه ممکن بود تعدادی از روستاها به لحاظ جمعیت و عوامل دیگر مشکلی داشته باشند ۱۵ روستا به این عدد افزوده شد و مجموعاً ۳٦۵ روستا به عنوان حجم نمونه انتخاب گردیدند. سپس برای مشخص کردن این تعداد روستا ابتدا به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در ابتدا لیست ۲۷۳۵ روستا تهیه و بعد با استفاده از اعداد تصادفی ۳٦۵ روستا از میان ۲۷۳۵ روستا تعیین شدند. در مرحلهٔ بعد روستاها بر اساس شاخص‌هایی مانند: تعداد جمعیت، درصد جمعیت با سواد، درصد جمعیت شاغل، برخورداری از راه‌های ارتباطی، برخورداری از تسهیلات بهداشتی، برخورداری از امکانات پستی و مخابراتی، سطح زیر کشت زمین آبی، سطح زیر کشت زمین دیم، سطح زیر کشت باغ آبی، سطح زیر کشت باغ دیم، و تعداد واحد دامی و با تکنیک تحلیل خوشه‌ای به سه گروه همگن تفکیک شدند.

بعد از دسته‌بندی روستاها در سه گروه از درون هر کدام از گروه‌بندی یا خوشه‌ها به علت محدودیت زمانی و مالی ٤ روستا و در مجموع ۱۲ روستا به عنوان نمونه انتخاب شدند. نحوهٔ انتخاب ٤ روستا از درون سه دستهٔ همگن به این صورت بود که روستاهای درون هر خوشه به چهار چارک بر اساس امتیازشان تقسیم‌بندی شده و از هر چارک یک روستا انتخاب گردید. البته به جز این ملاک، رعایت پراکندگی از نظر جغرافیایی و میزان جمعیت هم مد نظر قرار گرفت.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

تعداد خانوارهای روستاهای منتخب برابر با ۳۶۹۲ می‌باشد. با استفاده از حجم نمونه مناسب لین با سطح اطمینان ۹۵ درصد و بقاط بین به علاوه و منهای۵، تعداد ۵۰۹ خانوار از ۱۲ روستا به عنوان افراد نمونهٔ تحقیق انتخاب شدند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

برای گردآوری داده‌های این تحقیق از پرسش‌نامه که ابزار معمول در تحقیقات پیمایشی است استفاده گردید. دو پرسشنامه روستا و خانوار تهیه گردید که اطلاعات مرتبط با شاخص‌های تحقیق در آن‌ها گنجانیده شد و از افراد نمونه تکمیل گردید. پرسش‌نامه تنظیمی برای تعیین روایی به افراد صاحب نظر داده شد و پس از کسب نظرات و اعمال آن در پرسش‌نامه و انجام یک آزمون مقدماتی و تصحیح پرسش‌نامه از افراد نمونه تکمیل گردید.

تعریف متغیرها

در جدول شمارهٔ ۲ تعریف متغیرهای سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی آورده شده است.

جدول ۲- تعریف متغیرهای تحقیق

مفهوم	تعریف
سرمایهٔ اجتماعی ساختاری:	
عضویت گروهی	عضویت در گروه‌ها و انجمن‌های محلی.
شبکهٔ روابط	حمایت متقابل در مواقع بحرانی.
محرومیت از خدمات	احساس محرومیت از خدمات.
تفاوت	میزان تفاوت در جامعه مورد بررسی.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

مفهوم	تعریف
سرمایهٔ اجتماعی شناختی:	
انسجام	توافق جمعی در میان اعضای یک جامعه.
اعتماد	اعتماد عام یعنی آن حدی که شخص به طور کلی به مردم اعتماد می‌کند و اعتماد در زمینهٔ مبادلات و معاملاتی مانند، قرض دادن و قرض گرفتن، یا نگهداری از بچه‌های یکدیگر در صورت عدم حضور والدین.
تضاد	میزان تضاد، میزان کمک به اهداف مشترک و میزان روابط هماهنگ در روستا.
کنش جمعی	چگونگی سازمان‌دهی مردم در گروه‌ها و همکاری با یکدیگر.

روایی ابزار

روایی ابزار به سازگاری درونی وثبات شاخص‌ها نظر دارد. در این تحقیق این روایی با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای گویه‌های مختلف سرمایهٔ اجتماعی، کنش جمعی و برخی عوامل مؤثر مانند توان‌مندی، ارتباطات و تعلق به مکان محاسبه شد که به ترتیب برابر با ۰/۹، ۰/۸، و ۰/۷ گردید که بیان‌گر قابل قبول بودن روایی طیف است.

یافته‌های تحقیق

جهت بررسی عوامل مؤثر بر سرمایهٔ اجتماعی از ضریب همبستگی پیرسون سود برده شد. از بین سیزده متغیر که به عنوان تعیین کننده‌های سرمایهٔ اجتماعی در نظر گرفته شده بود، رابطهٔ هشت متغیر سطح تحصیلات فرد، مالکیت منزل مسکونی، شاخص ثروت، تعداد اعضای خانوار، تعلق به مکان، ارتباطات، توانمندی و نوع روستا به لحاظ امکانات

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

توسعه‌ای با سرمایهٔ اجتماعی در سطح اطمینان حداقل ۹۵ در صد معنا دار می‌باشد. و رابطهٔ ۵ متغیر میانگین تحصیلات اعضای خانوار، شغل سرپرست، میانگین تعداد شاغلین خانوار، درآمد و سن فرد با سرمایهٔ اجتماعی معنادار نشد.

فرضیهٔ اصلی تحقیق که هدفش بررسی رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی به عنوان متغیر وابسته بود هم با ضریب همبستگی پیرسون مورد تحلیل قرار گرفت و با توجه به ضریب همبستگی مشاهده شده ۰/۳۹۵ در سطح اطمینان ۹۹ درصد این رابطه معنا دار شد (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳- ضریب همبستگی بین سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی

فرضیه	ضریب همبستگی	سطح معناداری	Sig
رابطه بین سرمایه اجتماعی و کنش جمعی	۰/۳۹۵	۰/۹۹	۰/۰۰۰

تحلیل رگرسیون چند متغیری بین تعیین کننده‌ها، سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی

متغیر وابستهٔ این تحقیق کنش جمعی می‌باشد. تحلیل رگرسیون چند متغیره برای تبیین تأثیر متغیرهای تعیین کننده و سرمایهٔ اجتماعی بر کنش جمعی انجام گرفت. در این مدل هم سیزده متغیر تعیین کنندهٔ سرمایهٔ اجتماعی و هشت متغیر تشکیل دهندهٔ سرمایهٔ اجتماعی برای تبیین کنش جمعی وارد معادله شدند. دوازده متغیر از بیست و یک متغیر در روش گام به گام وارد فرآیند تبیین متغیر وابسته گردیدند و این متغیرها بر روی هم ۳۵/۵ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین نمودند.

از دوازده متغیر که در مراحل مختلف وارد معادله شدند پنج متغیر مربوط به سرمایهٔ اجتماعی بوده که بر روی هم ۲۰/۵ درصد متغیر وابسته را تبیین و هفت متغیر جزء

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

متغیرهای تعیین کننده و زمینه‌ای بوده که ۱۵ درصد متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. اولین متغیری که در مرحلهٔ اول وارد شده و ۱٤/۹ درصد واریانس متغیر وابسته یعنی کنش جمعی را تبیین کرده اعتماد می‌باشد (R^2 =۰/۱٤۹). در مرحلهٔ دوم متغیر تعداد اعضای خانوار وارد شده و ۳/٦ درصد به قدرت تبیین کنندگی افزوده و آن را به ۱۸/۵ درصد رسانده است (R^2 =۰/۱۸۵). حمایت، تحصیلات، مالکیت منزل مسکونی، ارتباطات، خدمات، نوع روستا، شغل سرپرست، تعلق به مکان، تضاد، و شاخص عضویت گروهی متغیرهای دیگری بوده‌اند که به ترتیب وارد معادلهٔ رگرسیون شده و هر کدام به قدرت تبیین مدل افزوده‌اند (جدول شماره ٤).

جدول ٤- متغیرهای وارد شده به معادلهٔ رگرسیون برای تبیین کنش جمعی

مدل	متغیر	R	R^2	R^2 تعدیل شده	B	Beta	T	Sig T
مرحلهٔ اول	اعتماد	۰/۳۸٦	۰/۱٤۹	۰/۱٤۷	۰/۵۱۱	۰/۳۸٦	۹/٤۱۲	۰/۰۰۰
مرحلهٔ دوم	تعداد اعضای خانوار	۰/٤۳۰	۰/۱۸۵	۰/۱۸۲	۱/٦٦۲	۰/۱۹۱	٤/۷۳۷	۰/۰۰۰
مرحلهٔ سوم	حمایت متقابل	۰/٤٦۳	۰/۲۱٤	۰/۲۰۹	۰/۱٤۸	۰/۱۷٤	٤/۳۱۹	۰/۰۰۰
مرحلهٔ چهارم	تحصیلات سرپرست	۰/۵۰۰	۰/۲۵۰	۰/۲٤٤	۲/۸۱۳	۰/۱۹٤	٤/۹۳٤	۰/۰۰۰
مرحلهٔ پنجم	مالکیت منزل مسکونی	۰/۵۲۱	۰/۲۷۲	۰/۲٦٤	۹/۷۸۳	۰/۱٤۹	۳۰/۸۳۹	۰/۰۰۰

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

مدل	متغیر	R	R^2	R^2 تعدیل شده	B	Beta	T	Sig T
مرحلهٔ ششم	ارتباطات	۰/۵٤۰	۰/۲۹۲	۰/۲۸۳	۰/۱۷۵	۰/۱٤۵	۳/۷۹۵	۰/۰۰۰
مرحلهٔ هفتم	خدمات	۰/۵۵۵	۰/۳۰۸	۰/۲۹۹	۰/۱۱۵	۰/۱۳۵	۳/٤٦۱	/۰۰۱
مرحلهٔ هشتم	نوع روستا	۰/۵٦۸	۰/۳۲۳	۰/۳۱۲	-٤/۱۲۷	-۰/۱٤٤	-۳/۲۷۸	۰/۰۰۱
مرحلهٔ نهم	شغل سرپرست	۰/۵۷۷	۰/۳۳۳	۰/۳۲۱	-۰/۷۲۲	-۰/۱۰۷	-۲/٦۹۳	۰/۰۰۷
مرحلهٔ دهم	تعلق به مکان	۰/۵۸۵	۰/۳٤۲	۰/۳۲۹	-۰/۱۱٦	-۰/۱۰٦	-۲/٦۳۳	۰/۰۰۹
مرحلهٔ یازدهم	تضاد	۰/۵۹۱	۰/۳٤۹	۰/۳۳٤	۰/۱۱۸	۰/۱۰۱	۲/۳۱٦	۰/۰۲۱
مرحلهٔ دوازدهم	عضویت گروهی	۰/۵۹٦	۰/۳۵۵	۰/۳۳۹	۰/۱۷۷	۰/۰۸۲	۲/۱۷٤	۰/۰۳۰

متغیر وابستهٔ کنش جمعی Sig = /۰۰۰ F= ۲۲/۷۵٤

بحث و نتیجه‌گیری

در مورد ارتباط بین سرمایهٔ اجتماعی و کنش جمعی، در برخی تحقیقاتی که در مورد سرمایهٔ اجتماعی انجام گرفته، کنش جمعی به عنوان یک متغیر میانجی قلمداد شده است. ما در این تحقیق کنش جمعی را به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته و تأثیر عوامل تعیین کننده و سرمایهٔ اجتماعی را بر آن سنجیدیم. کریشنا و آپهوف در تحقیقی که در روستاهای راجستان انجام دادند و قبلاً به آن اشاره شد، کنش جمعی را به عنوان متغیر میانجی در نظر

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

گرفته و به این نتیجه می‌رسند که بالا بودن میزان سرمایهٔ اجتماعی در یک منطقه منجر به کنش جمعی می‌گردد (Krishna and Uphoff, 2002). کریشنا در جایی دیگر می‌گوید روستاهای دارای سرمایهٔ اجتماعی بالا، زمینهٔ بالاتری برای کنش جمعی سودمند دو طرفه دارند (Krishna, 2002). استروم هم اعتقاد دارد که میزانی از سرمایه اجتماعی به کنش جمعی منجر شده و این موضوع برای توسعه مفید می‌باشد (Ostrom, 1994). یافته‌های این تحقیق هم تأثیر سرمایهٔ اجتماعی را بر کنش جمعی تأیید نمود.

در مورد عوامل مؤثر کریشنا و آپهوف ارتباط معناداری بین سن، جنس، اندازهٔ خانوار، مدت زمان اقامت و سرمایهٔ اجتماعی مشاهده ننمودند (Krishna and Uphoff, 2002). ارتباط بین متغیر سن و جنس و سرمایهٔ اجتماعی در تحقیق حاضر هم معنا دار نبود، اما بین اندازهٔ خانوار و سرمایهٔ اجتماعی رابطهٔ معنا دار مشاهده گردید.

برخی از تحقیقات بین متغیر ثروت و درآمد خانوار و سرمایهٔ اجتماعی خانوار ارتباط مثبت و معنا داری پیدا نمودند (Grootaert, 1999, Narayan and Pritchett, 1999). کریشنا و آپهوف علت آن را داشتن ایام فراغت خانوارهای ثروتمند برای شرکت و عضویت در سازمان‌ها و انجمن‌ها می‌دانند (Krishna and Uphoff, 2002). در تحقیق کریشنا و آپهوف ارتباط بین ثروت و سرمایهٔ اجتماعی فردی معنا دار شد. اما اندازه‌گیری ثروت بر اساس میزان مالکیت زمین و تعداد دام که در روستاهای منطقه شاخص ثروت محسوب می‌شوند و سرمایهٔ اجتماعی معنا دار نشد. خانوارهای فقیر به همان اندازهٔ ثروتمندان در هنجارها و نگرش‌های مرتبط با سرمایهٔ اجتماعی بالا سهیم می‌باشند. همچنین آن‌ها ارتباطی بین کاست و سرمایهٔ اجتماعی پیدا ننمودند، این که افراد به کاست بالاتری متعلق باشند سرمایهٔ اجتماعی آن‌ها را بالا نمی‌برد. رابطهٔ بین شاخص ثروت و سرمایهٔ اجتماعی در روستاهای نمونهٔ این تحقیق هم معنا دار گردید اما بین درآمد ماهیانهٔ فرد و سرمایهٔ اجتماعی رابطهٔ معنا داری نبود.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

ارتباط تحصیلات و سرمایهٔ اجتماعی هم در تحقیق کریشنا و آپهوف معنا دار نشد اما در تحقیق حاضر این رابطه، معنا دار شده است. از متغیرهای دیگری که در تحقیق کریشنا و آپهوف به عنوان عوامل تعیین کنندهٔ سرمایهٔ اجتماعی در نظر گرفته و با تحقیق فعلی مشترک می‌باشند، اطلاعات می‌باشد که در تحقیق ما تحت عنوان ارتباطات در نظر گرفته شده و در هر دو تحقیق رابطهٔ آن با سرمایهٔ اجتماعی معنا دار می‌باشد.

نارایان و کاسیدی توانمندی را به عنوان تعیین کننده، یا تأثیر گذار بر سرمایهٔ اجتماعی عنوان می‌کنند (Narayan and Cassidy, 2001). سه متغیر (تعلق به مکان، توانمندی، و ارتباطات) در تحقیق فعلی بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی تأثیر گذار بوده‌اند.

پارگال و همکاران می‌گویند عامل اشتغال و مالکیت منزل مسکونی ارتباط مثبت و معنا داری با سرمایهٔ اجتماعی داشت (Pargal et al. 2002). مالکیت منزل مسکونی در تحقیق حاضر هم با سرمایهٔ اجتماعی ارتباط معنا داری داشت.

در جمع‌بندی باید گفت عواملی مانند تعلق به مکان، توانمندی، ارتباطات، تحصیلات، اشتغال، مالکیت منزل مسکونی و تاریخ بر اساس تحقیقات صورت گرفته و یافته‌های تحقیق حاضر بر شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی مؤثر می‌باشند.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

منابع و مآخذ References

- احمدی فیروز جائی، علی و همکاران (۱۳۸۵)، مقایسهٔ مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولید روستائی، **فصلنامهٔ رفاه اجتماعی**، سال ششم شمارهٔ ۲۳.
- بیکر، ترزا. (۱۳۷۷)، **نحوهٔ انجام تحقیقات اجتماعی**. ترجمه هوشنگ نایبی، تهران: انتشارات روش.
- روشنفکر، پیام و ذکائی، محمد سعید (۱۳۸۵)، جوانان، سرمایهٔ اجتماعی و رفتارهای داوطلبانه، **فصلنامهٔ رفاه اجتماعی**، سال ششم شمارهٔ ۲۳.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹)، **پایان نظم**. (ترجمهٔ غلامعباس توسلی)، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان.
- فیروز آبادی، احمد و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۵)، سرمایهٔ اجتماعی و توسعه اقتصادی ـ اجتماعی در کلان شهر تهران، **فصلنامهٔ رفاه اجتماعی**، سال ششم شمارهٔ ۲۳.
- لهسائی زاده، عبدالعلی و مرادی، گلمراد (۱۳۸٦)، رابطهٔ سرمایه اجتماعی و سلامت روان در مهاجران، **فصلنامهٔ رفاه اجتماعی**، سال هفتم شمارهٔ ۲٦.
- ماجدی، سید مسعود و لهسائی زاده، عبدالعلی (۱۳۸۵)، **بررسی رابطه بین متغیر زمینه‌ای، سرمایهٔ اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی: مطالعه موردی در روستاهای استان فارس**، روستا و توسعه، سال ۹، شمارهٔ ٤.
- موسوی، میر طاهر (۱۳۸۵)، مشارکت اجتماعی یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، **فصلنامهٔ رفاه اجتماعی**، سال ششم شمارهٔ ۲۳.
- ناطق‌پور، محمد جواد و فیروز آبادی، احمد. (۱۳۸٤)، سرمایهٔ اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران، **مجلهٔ جامعه شناسی ایران**، زمستان شمارهٔ ٤، تهران.
- ناطق‌پور، محمد جواد. و فیروز آبادی، احمد. (۱۳۸۵)، شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی و فرا تحلیل عوامل مؤثر بر آن، **نامهٔ علوم اجتماعی**، شمارهٔ ۲۸، تهران.
- Adler, P. and Woo Kwon, S. (2000). **Social capital: The good, the bad and the ugly, In Lesser**, E, L. (ed.), Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications, USA: Butterworth-Heineman.
- Ahn, T. and Ostrom, E. (2002), Social capital and the second generation theories of collective action: An analytical approach to the forms of

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

social capital, **Workshop in political theory and policy analysis, Indiana University**.
- Aldridge, Stephan et al. (2002), **Social capital: a discussion paper**, http://ec.europa.eu/employment_social/knowledge_society/docs/Aldridge/pdf.
- Christoforou, Asimina. (2005), On the determinants of social capital in Greece compared to countries of the European Union, FEEM **working paper**, No. 68.05, Fondazione enrico Mattei, Milano.
- Dipasquale, D. and Glasser, E. (1999), Incentives and social capital: are homeowners better citizens?, **Journal of Urban Economics**, 45, 2, 354-384.
- Fafchamps, M. and Minten, B. (2002), Social capital and the firm: Evidence from agricultural traders in Madagascar, In Grootaert and Bastelaer (eds.), **The Role of Social Capital in Development**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Field, John et al. (2000), **Social capital and human capital revisited, in Baron, Stephan**. Field, John. and Schuller, Tom. (eds.), Social Capital: Critical Perspective, Oxford: Oxford University Press.
- Grootaert, C. (1999), Social capital, household welfare and poverty in Indonesia, **Working Paper** No6, World Bank.
- Halpern, David. (2005), **Social Capital**, London: Polity press.
- Justino, P. (2006), The impact of collective action on economic development: Empirical evidence from Kerala, India. **World Development**, 34 (7): 1254-1270.
- Krishna, A. and Uphoff, N. (2002), Mapping and measuring social capital through assessment of collective action to conserve and develop watershed in Rajasthan, India, In Grootaert and Bastelaer (eds.), **The Role of Social Capital in Development**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Krishna, A. (2002), **Understanding, measuring and utilizing social capital: Clarifying concepts and presenting a field application from India**, Agricultural Systems, 82, 291-305.
- Leigh, Reymond. (2006), Cooperation without trust: Overcoming collective action barriers to endangered species protection, **The Policy Studies Journal**, Vol. 34, No. 1, pp: 37-57.
- Lin, N. (1977), **Foundation of Social Research**, New York: McGraw Hill.
- Lin, N. (2001), **Social capital: A theory of social structure and action**, New York: Cambbridge university press.
- Narayan, D. and Pritchett, L. (1999), Cents and sociability: Household income and social capital in rural Tanzania, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 47, No. 4, pp: 871-897.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]

References منابع و مآخذ

- Narayan, D. and Cassidy, M. (2001), A dimensional approach to measuring social capital: Development and validation of a social capital inventory, **Current Sociology**, Vol. 49(2), 59-102.
- Onyx, J. and Bullen, P. (2005), Measuring social capital in five communities, **The Journal of Applied Behavioral Science**, Vol. 36 (1), 23-42.
- Ostrom, E. (1994), Constituting social capital and collective action, **Journal of Theoretical Politics**, Vol. 6 (4): 527-562.
- Pargal, Sheoli et al. (2002), Does social capital increase participation in voluntary solid waste management? Evidence from Daka Bangladesh, In Grootaert and Bastelaer (eds), **The Role of Social Capital in Development**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stolle, D. (2000), **Social Capital: A new research agenda**? Toward an attitudinal aproach, http://essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/ …/ws13/stolle.pdf.
- Stone, Wendy. and Hughes, Jody. (2002), **Social capital: empirical meaning and measurement validity**, Australian Institute of Family Studies.
- Uphoff, N. (2000), **Understanding social capital: Learning from the analysis and experience of participation**, in Dasgupta P. and Serageldin, I. (eds.), Social Capital: A Multifaceted Perspective, Washington, DC: The World Bank.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-27]